

DLJE ČASA ŽIVIMO! ALI SMO SE SPOSOBNI TUDI DLJE ČASA SAMI VZDRŽEVATI?

TANJA ISTENIČ¹

JOŽE SAMBT²

POVZETEK: V času aktivne delovne dobe je posameznikov dohodek iz dela večji kot njegova potrošnja. V tem starostnem razponu ekonomske neodvisnosti delovno aktivni posamezniki financirajo ekonomsko odvisne mlade in stare. Ta vzorec je značilen za vse države, vendar pa se med državami starostne meje ekonomske neodvisnosti precej razlikujejo. V članku ugotavljamo, da je doba ekonomske neodvisnosti v Sloveniji v letu 2012 znašala zgolj 32 let. Kljub temu da se je v zadnjih 30 letih življenjsko pričakovanje ob rojstvu podaljšalo za več kot 9 let, se je doba ekonomske neodvisnosti v letih med 1983 in 2012 skrajšala za 5 let.

Ključne besede: računi nacionalnih transferjev, ekonomska odvisnost, dohodek iz dela, potrošnja, življenjski cikel

UVOD

V otroštvu in starosti naša potrošnja presega naš dohodek iz dela, zato se ekonomska odvisnost mladih in starih financira s pomočjo medgeneracijskih tokov delovno aktivne populacije (Mason & Lee, 2007). V ekonomskih analizah je razpon ekonomske (ne) odvisnosti običajno opredeljen arbitrarno, z uporabo fiksnih starostnih mej, neodvisno od države, leta analize itd. Hkrati se ob tem predpostavlja, da je velikost ekonomske odvisnosti enaka pri vseh letih starosti. V naslednjih desetletjih se bo prebivalstvo Slovenije močno postaralo. S spreminjajočo se starostno strukturo prebivalstva postaja vse pomembnejše razumevanje, kakšno je ekonomsko obnašanje posameznikov v posamezni starosti. Metodološki okvir računov nacionalnih transferjev (angl. *National Transfer Accounts* – NTA) nam s primerjavo potrošnje in dohodka iz dela omogoča merjenje dejanske ekonomske odvisnosti posameznikov v posamezni starosti in v času (Lee & Mason, 2011).

Z ekonomskim razvojem mladi podaljšujejo obdobje izobraževanja, s tem pa tudi razpon svoje ekonomske odvisnosti, na drugi strani pa starejši ne delajo tako dolgo, kot bi bili fizično zmožni. V Sloveniji je ta proces še posebno opazen, saj ostajamo v izobraževalnem procesu dlje kot v drugih razvitih državah (UNESCO, 2015). Poleg tega je za Slovenijo značilna zelo nizka stopnja zaposlenosti v starostni skupini 55–64 let (Eurostat, 2015), zato je Slovenija med devetimi državami EU, za katere so bili narejeni izračuni NTA, izstopala kot država z najkrajšo dobo ekonomske neodvisnosti (Prskawetz & Sambt, 2014).

1 Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, Slovenija, e-pošta: tanja.istenic@ef.uni-lj.si

2 Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, Slovenija, e-pošta: joze.sambt@ef.uni-lj.si

V zadnjih treh desetletjih se je v Sloveniji življenjsko pričakovanje ob rojstvu bistveno podaljšalo – z 71 let v letu 1983 na 80 let v letu 2012 (Eurostat, 2017). Ob tem bi pričakovali, da se je podaljševal tudi starostni razpon posameznikove ekonomske neodvisnosti. To bomo v članku poskušali ugotoviti s pomočjo retrospektivne analize NTA za leta med 1983 in 2012.

1 RAČUNI NACIONALNIH TRANSFERJEV (NTA)

Z metodologijo NTA razporedimo agregatno potrošnjo in dohodek iz dela po starosti, tako da izračunamo povprečne vrednosti za predstavnika posamezne starosti. S tako nastalima “starostnima profiloma” potrošnje in dohodka iz dela lahko izračunamo starostna razpona ekonomske odvisnosti mladih in starih. Metodologija NTA namreč opredeli posameznike kot ekonomsko odvisne, če njihova potrošnja presega njihov dohodek iz dela. Na drugi strani pa v času delovno aktivne dobe posamezniki proizvedejo s svojim delom več, kot trošijo, kar opredelimo kot obdobje ekonomske neodvisnosti. Presežek dohodka iz dela nad potrošnjo omogoča delovno aktivnim financiranje odvisnosti mladih in starih v obliki javnih transferjev (npr. javno šolstvo, zdravstvo, javno financirane pokojnine), zasebnih transferjev (predvsem transferji staršev otrokom) ter starostno prerazdeljevanje iz naslova sredstev³ (angl. *asset-based reallocations*) (npr. najem kredita, obresti od naložb, prodaja premoženja).

Da bi lahko izmerili starostni razpon in velikost ekonomske odvisnosti, moramo najprej oceniti številne starostne profile podkategorij, ki sestavljajo potrošnjo in dohodek iz dela. Potrošnja je sestavljena iz javne in zasebne potrošnje, obe pa se nadalje delita na potrošnjo za izobraževanje, potrošnjo za zdravstvo in ostalo javno oziroma zasebno potrošnjo. Dohodek iz dela vključuje dohodek zaposlenih in dohodek samozaposlenih⁴. Rezultati NTA temeljijo na sekundarnih virih podatkov in se izračunajo za posamezno leto, torej gre za presečne podatke. Relativna porazdelitev spremenljivk potrošnje in dohodka iz dela po starosti je ocenjena s pomočjo anketnih in administrativnih podatkov. Konkretno smo uporabili podatke Ankete o porabi gospodinjstev (APG) za izbrana leta 1983–2012⁵ in razne administrativne podatke. Dobljene starostne profile smo nato prilagodili tako, da se po množenju s številom prebivalstva po starosti produkti ujemajo z agregatnimi vrednostmi iz sistema nacionalnih računov (angl. *System of National Accounts* – SNA).

3 Prerazdeljevanje iz naslova sredstev je opredeljeno kot razlika med dohodkom iz kapitala in varčevanjem.

4 Dohodek iz dela vsebuje socialne prispevke, ne vsebuje pa dohodka iz naslova pokojnin ter drugih javnih in zasebnih transferjev.

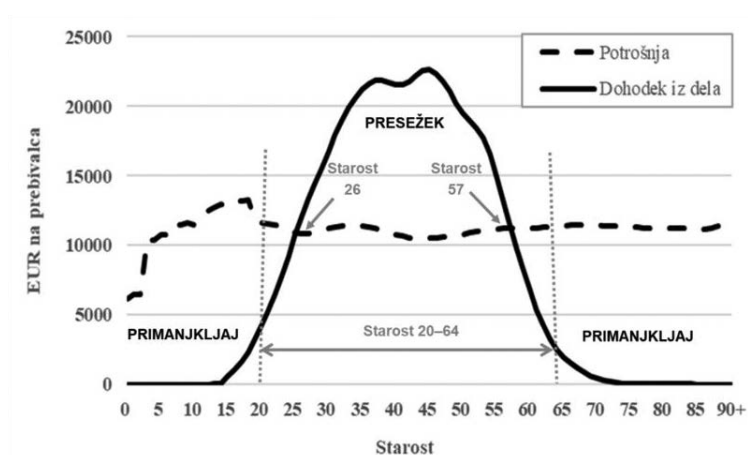
5 V APG je dohodek iz dela poročan na individualni ravni zgolj za obdobje od 1998 do 2012. V obdobju med 1983 in 1993 dohodke gospodinjstva med člane gospodinjstva prerazdelimo s pomočjo iteracijske metode. Zasebna potrošnja je za celotno preučevano obdobje poročana zgolj na ravni gospodinjstva. Izdatke gospodinjstva med posamezne člane gospodinjstva prerazdelimo s pomočjo regresijske metode ali z uporabo ekvivalenčne lestvice. V regresijski funkciji odvisna spremenljivka predstavlja izdatke gospodinjstva, medtem ko neodvisne spremenljivke predstavljajo število članov gospodinjstva določene starosti. Izdatki posameznega gospodinjstva se nato med člane gospodinjstva prerazdelijo na osnovi relativnih razmerij med parcialnimi regresijskimi koeficienti.

Metodologija NTA torej uvaja dimenzijo starosti v SNA in je podrobno predstavljena v priročniku Združenih narodov (UN, 2013), posebnosti evropskih NTA pa v Istenič, et al. (2017).

2 REZULTATI

Slika 1 prikazuje starostni profil dohodka iz dela in celotne potrošnje za Slovenijo v letu 2012. Dohodek iz dela ima značilno obliko obrnjene U-krivulje. Na drugi strani je celotna potrošnja približno enaka v vseh starostih, izjema je visoka potrošnja, povezana z izobraževanjem mladih. V letu 2012 so posamezniki sami financirali svojo potrošnjo z dohodkom iz dela zgolj med 26. in 57. letom starosti. Starostni razpon posameznikove ekonomske neodvisnosti je tako trajal zgolj 32 let, kar je precej manj od običajno predpostavljenega razpona od 20. do 64. leta starosti (torej 45 let). Kratek razpon ekonomske neodvisnosti pa je še toliko bolj zaskrbljujoč, če ga primerjamo z življenjskim pričakovanjem ob rojstvu, ki je v letu 2012 znašalo 80,3 leta.

Slika 1: Starostni profil potrošnje in dohodka iz dela, Slovenija, 2012

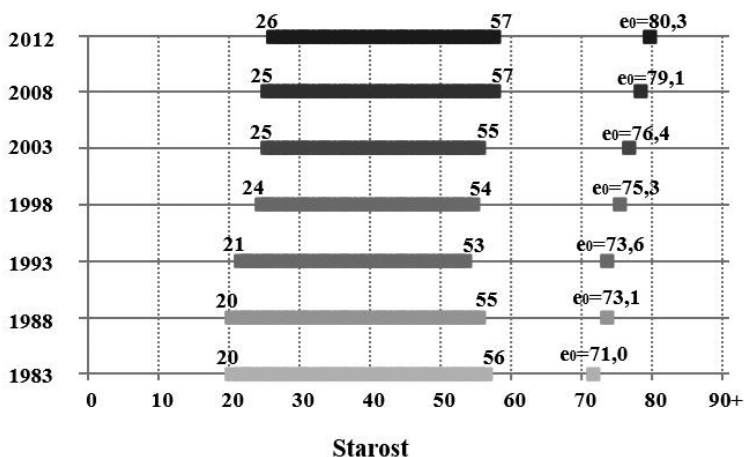


Vir: SURS, 2013; Eurostat, 2014; European Commission, 2012; lastni izračuni.

V času se je starostni profil dohodka iz dela v Sloveniji pomikal v desno, torej v višjo starost. Obdobje izobraževanja se je namreč vedno bolj podaljševalo in tako so mladi vedno pozneje vstopali na trg dela. Tako je v letu 1983 postal posameznik ekonomsko neodvisen pri 20. letu starosti, v letu 2012 pa šele pri 26. letu starosti (glej sliko 2). Na drugi strani starejši ostajajo na trgu dela dalj časa, vendar pa je bilo to povečanje precej manjše (povišanje zgolj s 56. na 57. leto starosti). Poleg tega se je v času povečevala tudi raven potrošnje v primerjavi z dohodkom iz dela. V zadnjih treh desetletjih se torej kljub podaljšanju življenjskega pričakovanja ob rojstvu za več kot 9 let starostni razpon

ekonomske neodvisnosti ni podaljšal, temveč celo skrajšal za 5 let. Starostni razpon ekonomske neodvisnosti se je skrajšal s 36 do 37 let v času socializma na 31 do 33 let v času tržnega gospodarstva.

Slika 2: Starostni razpon, v katerem se v Sloveniji sami vzdržujemo, in življenjsko pričakovanje ob rojstvu (e_0) v izbranih letih obdobja 1983–2012



Vir: SURS, 2013; Eurostat, 2014; European Commission, 2012; lastni izračuni.

Poleg podaljševanja starostnega razpona ekonomske odvisnosti mladih in starih se povečuje tudi velikost odvisnosti. V letu 1983 je bilo za financiranje starostnega razpona odvisnosti mlade osebe potrebnih okoli 7 povprečnih dohodkov iz dela v starosti od 30 do 49 let (kar je v analizah NTA običajno osnova primerjave), v letu 2012 pa je ta vrednost narasla na 11. Ekonomska odvisnost starih pa je z 11 povprečnih dohodkov iz dela v starosti od 30 do 49 let v letu 1983 narasla na 16 v letu 2012.

Slednje je še toliko bolj zaskrbljujoče, ker bo glede na demografske projekcije delež starejših prebivalcev v prihodnjih desetletjih hitro naraščal. Rezultati, ki smo jih predstavili, se namreč nanašajo na povprečnega predstavnika posamezne starosti in s tem kažejo na izboljševanje ali slabšanje vzdržnosti sistema, ki ni posledica spreminjanja demografske strukture. Šele v naslednjem koraku pa se pri analizi vzdržnosti upoštevajo še pričakovane spremembe demografske strukture. Najnovejše projekcije Eurostata za Slovenijo namreč kažejo, da naj bi se delež starih 58+ let povečal z 28 % vseh prebivalcev v letu 2015 na 39 % v letu 2050, delež starih od 26 do 57 let pa naj bi se v tem obdobju znižal s 46 % na 36 %. Že v letu 2038 pa naj bi delež prvih (38 %) presegel delež drugih (37 %) (Eurostat, 2016). Rezultati Poročila o staranju (European Commission, 2018), ki pri izračunih upoštevajo tudi demografske spremembe, kažejo, da naj bi se javnofinančni izdatki, povezani s

staranjem (Evropska komisija med te izdatke šteje javnofinančne izdatke za pokojnine, zdravstvo, dolgotrajno oskrbo, izobraževanje in brezposelnost), povečali z 21,9 % BDP v letu 2016 na 28,8 % v letu 2050. Omenjeno povišanje izdatkov za 6,9 odstotne točke BDP je za obdobje 2016–2050 najvišje povišanje med vsemi državami EU.

3 SKLEP IN DISKUSIJA

Staranje prebivalstva vpliva na vzdržnost obstoječih starostnih vzorcev potrošnje in dohodka iz dela, še posebno je aktualen njihov vpliv na vzdržnost javnofinančnega sistema. S pomočjo retrospektivne analize računov nacionalnih transferjev (NTA) za Slovenijo za obdobje 1983–2012 ugotavljamo, da se je starostni razpon, v katerem sami financiramo svojo potrošnjo, skrajšal za 5 let. To je zelo zaskrbljujoče, saj se nam je ob tem pričakovano trajanje življenja ob rojstvu podaljšalo za več kot 9 let.

Hitrega podaljševanja življenja smo seveda lahko samo zelo veseli. Povišanje rodnosti je težko doseči, hkrati bi pozitívni učinek na vzdržnost nastopil šele čez dve do tri desetletja z vstopanjem na trg dela. Pozitivne neto migracije (mladih) lahko le nekoliko blažijo staranje prebivalstva in pritisk na javne finance, hkrati pa lahko njihov prevelik obseg povzroči nemire med obstoječim prebivalstvom. V prihodnje bomo morali ukrepati in se z izzivi, ki jih staranje prebivalstva prinaša sistemu kot celoti, soočiti. Rešitve v prihodnjih treh desetletjih, ko bo staranje prebivalstva najbolj intenzivno, bodo torej morale biti predvsem nedemografske. Primerjava z rezultati drugih držav kaže, da Slovenija izstopa predvsem z “ozkim” starostnim profilom dohodka iz dela, tako da se bo treba osredotočiti predvsem na njegovo širitev 1) z daljšim ostajanjem v zaposlitvi, predvsem s prilagoditvijo pokojninskega sistema, in 2) s spodbujanjem hitrejšega zaključevanja izobraževanja mladih in (povezano) njihovega hitrejšega vstopanja na trg dela.

ZAHVALA

Avtorja je v okviru projekta AGENTA podprl Sedmi okvirni program Evropske skupnosti za raziskave, tehnološki razvoj in predstavitvene dejavnosti po pogodbi 613247. Hkrati je članek rezultat dela na raziskovalnem projektu COST Action IS1409, ki ga podpira COST (European Cooperation in Science and Technology, sl. *Evropsko sodelovanje na področju znanosti in tehnologije*). Avtorja se zahvaljujeta g. Andreju Flajsu za pomoč pri izračunu agregatnih vrednosti za leti 1983 in 1988. V članku so uporabljeni podatki EU-SILC UDB 2009, 2011 in 2013. Za dostop do podatkov se avtorja zahvaljujeta evropskemu statističnemu uradu Eurostat in Evropski komisiji. Odgovornost za rezultate prevzemata avtorja sama.

LITERATURA IN VIRI

European Commission. (2012). *2012 Ageing report. Economic and budgetary projections for the 27 EU member states 2010–2060* (interni podatki).

European Commission. (2018). The 2018 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016–2070).

Eurostat. (2014). *Database*. Najdeno na spletnem naslovu <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Eurostat. (2015). Employment rates by sex, age and citizenship (%). Najdeno 4. januarja 2015 na spletnem naslovu http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsq_ergan&lang=en.

Eurostat (2016). Population on 1st January by age, sex and type of projection. Najdeno 4. junija 2016 na spletnem naslovu http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsq_ergan&lang=en.

Eurostat. (2017). *Life expectancy by age and sex*. Najdeno 14. julija 2017 na spletnem naslovu http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_mlexpec&lang=en.

Istenič, T., Hammer, B., Šeme, A., Lotrič Dolinar, A. & Sambt, J. (2017). *The European NTA Manual*. Najdeno 16. januarja 2018 na spletnem naslovu http://dataexplorer.wittgensteincentre.org/shiny/nta/AGENTA_European_NTA_Manual.pdf.

Lee, R. & Mason, A. (2011). *Population aging and the generational economy: a global perspective*. Cheltenham, UK ; Northampton, MA: Edward Elgar.

Mason, A. & Lee, R. (2007). Transfers, Capital, and Consumption over the Demographic Transition. In R. L. Clark, N. Ogawa & A. Mason (Eds.), *Population aging, intergenerational transfers and the macroeconomy* (pp. 128–162). Cheltenham, UK ; Northampton, MA: Edward Elgar.

Prskawetz, A. & Sambt, J. (2014). Economic support ratios and the demographic dividend in Europe. *Demographic Research*, 30(34), 963–1010.

SURS. (2013). Household Expenditure Survey for years 1983, 1988, 1993, 1998, 2000, 2003, 2005, 2008, 2010, and 2012. Ljubljana: SURS.

UN. (2013). *National Transfer Accounts Manual: Measuring and Analysing the Generational Economy*. New York: UN.

UNESCO. (2015). *School life expectancy by level of education*. Najdeno 4. januarja 2015 na spletnem naslovu <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=142&lang=en#>.